

Күрүнениң бюджеттиг чаңгыс аай эвес хевирниң өөредилге албанчери
"Республиканың Р.Д. Кенденбиль аттыг кол ниити өөредилгениң
хөгжүм болгаш чуулганың школа-интернады

6-гы класскөтөрээн чогаалкичээлиниң технологтуг картасы
С. Молдурга "Амытаннарчылы"

Тургузукчузу: Тадар-оол Саяна
Кулаковна, тывадыл болгаш
чогаал башкызы.

Төрөөнчогалкичээлиний технологтуг картазы.

Башкының ФАА: Тадар-оол Саяна Кулаковна

Эртеми: Төрөөн чогаал

Клазы: 6

Технологиялары: бөлүктөп, сайзырадып өөрөдириний, кады демнежилге, шүгүмчүлөлдиг боданыышкын.

Методиктиг курлавылар: 1.С.И. Заир-Бек, И.В. Муштавинская Развитие критического мышления на уроке.

2.О.Г. Черных Игровые уроки по литературе.

3. Е.А. Юдина Технологии качественного обучения в школе.

4.А.Х.Херел Аянның номчулга.

5.Д.Ч. Сундуп Тыва улустуң аас чогаалын школаларга өөрөдириний методиказы.

6.Е.Т Чамзырын Төрөөн чогаалды өөрөдириний теориязы болгаш методиказы.

ӨМК: Төрөөн чогаал. 6 класс. Ниити өөрөдилге черлеринге өөрөдилге ному / тург. Ооржак Л.Х.,Кужугет М.А., Шаалы А.С., Чамзырын Е.Т., Н.Ш.Куулар - Кызыл, 2014. 138-141 ар.

Эртем	Төрөөнчогал
Класс	6 класс
Темазы	Салчак Молдурга "Амытаннар чылы".
Кичээлдинхевир	Чаатеманынтайылбыркичээли.
Сорулгалары.	Өөрөдиглиг: амытан бүрүзүнүң онзагай аажы-чаңын болгаш тускай шынарларын уран-чечен-биле ажитканын билиндирери. Сайзырадыр: тургустунган айтырыгга уругларның бот-тускайлаң медреселдиг көрүжүн хевирлеп, аас чугаазын сайзырадыры. Кижизидилгелиг: Тыва улустуң чыл санаашкынынга сонуургалды, бодунуң туружун камгалап билир кижини кижизидери.
Ажыглаанарга, методтар.	Индукция, анализ, синтез, деңнелге, башкыныңсөзү, беседа, хайгаарал, өөреникчиний бот-тывынгыражылы, көргүзүп, тайылбырлап, дилептыварының, төлевилел методу.
Өскеэртемнер- биле харылзаазы.	Тыва дыл, информатика, орус дыл, литература, улусчуужурлар.
Бүгү талалыг өөрөдилгениң ажил- чорудулгазын	Бот-хуунуң БӨА: Өөреникчиний бодунуң туружу, бодалы; сонуургалы, бот-идепкейи, мурнунда салдырган сорулгаларны медресеп билири, кичээлдин негелделерин билип, бот- үнелелди бээри. (Чедиишкин азы чогуумчалыг болбаанын миннири). Башкарылганың БӨА: бодунуң болгаш эжиний чедип алган чүүлүн үнелеп билири, ажилдың планын тургузуп

<p>боттандылары. (БӨА азы орустап УУД. (универсальные учебные действия).</p>	<p>билири, эжи-биле, бөлүү-биле азы башкы-биле демнежип кичээлдин сорулгазын тодарадып билири. Шын түңнел, шиитпир үндүрүп билири, шилип алган харызын, шиитпирин, санал-оналын бадыткап билири. Кичээлдин ниити түңнелин үндүрүп билири.</p> <p>Чугаа сайзырадырының БӨА: Өске эш-өөрүн дыңнап билири, бодунуң бодалын шын, тода, долу, четче илередип, туружун камгалап билири;</p> <p>Билип алырының БӨА: материалды системалыг болдурар, мурнуку кичээлге алган билиин системажыдар, ном-биле ажылдаар, кол (чугула, херектиг) чүүлдү тодарадып билири, янзы-бүрү деңнелдиг даалгалар-биле ажылдаары, берге айтырыгларны шиитпирлээрде, чүнү кылырын тодаргай тургузуп билири. Бодунуң билиинге даянып хыналда айтырыгларга харыылап билири.</p>
--	--

Кичээлдин чорудуу

Кичээлдин тургузуу, кичээлди чорударының технологиязы. Үргүлчүлелдии.	Башкының кылыр ажылы.	Өөреникчилернин кылыр ажылы.	Кандыг түңнелдер чедип ап болурул? (БӨА азы УУД.)
<p>I.Организасть кезээ</p> <p>1.Кичээлдин эгезин организаастаары.</p> <p>2. Психологтуг релаксация. (Уругларның иштики сагыш-сеткилин, хөөнүн кичээлче угландырып белеткээри).</p> <p>3.Проблемалыг айтырыгның дузазы-биле кичээлдин темазын тодарадыры.</p>	Ажылчын байдалче өөреникчилерни киирип, кичээнгейни хаара тудары.	Ажылдаарынга, билиглерни алырынга белеткел.	<p>Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные):</p> <p>Чугаалажырының янзы-бүрү хевирлерин билер, үжилери-биле болгаш улуг улус-биле чугаалажып билер, бөлүктер аайы- биле демниг ажылдап билер.</p>
	Демниг ажылче байдал. Менди ёзулалы. -Кичээлге олуржуп келген башкыларже хүннүн чылыг херелдери болуп чылыг, чымчак көрүш-биле хүлүмзүрүп көрээлиңер. Шупту кичээнгейлиг, идепкейлиг ажылдаалыңар!	Кандыг-бир чаа чүүлче, медээже, билигже бодун белеткээр. Менди ёзулалы. Бот-боттарынче база чазык шырай-биле хүлүмзүрүүр. Кылыр ажыл-херекти хуваажып, демниин көргүзер. Уругларның харыызы.	
	Өөреникчинин чураан чуруунун дузазы-биле чаа теманы уруглар боттары тодарадыр. -Самбырада 6-гы класстың өөреникчизи Саая Сайрананың	Чурукта 12 чылдарның омур-хевирин чуруп көргүскен. Бөгүнгү тема - Амытаннар чылдарының дугайында.	(Билип алырының БӨА азы УУД) Уругларның бот-идепкейлиг чоруу, бот-башкарылгазы, боду чаа чүүлдү тып билири, шиңгээдип алыры.

	<p>чураан чуруу чүнүн дугайында-дыр, уруглар?</p> <p>- Бөгүнгү кичээливисте чүнүн дугайында өөренир-дир бис, уруглар? Шын-дыр.</p> <p>Уруглар боттары теманы тодараткан сөөлүндө башкы самбырага бижиир.</p>		
II.Бажыңга кылган онаалга хыналдазы.	<p>- Салчак Бүрүшкекович Молдурга деп кымыл?</p> <p>-12 чыл бүрүзүн үлежип ап, шээжи-биле аянныг номчулгага белеткенир онаалга берген мен. Кым беленил?</p>	<p>Чогаалчы дугайында өөреникчилерниң кыска дыңнадыглары.</p> <p>12 чылды доктаадып алган уруглар самбыра баарынче үнүп, чылдар аайы-биле аянныг номчулганы күүседир.</p>	<p>(Билип алырының БӨА азы УУД) Уругларның бот-идепкейлиг чоруу, бот-башкарылгазы, боду чаа чүүлдү билип, шингээди алыры.</p>
III.Катаптаашкын Өөренир темазынче кичээнгейни күштелдирери: мурнунда өөрөнгөн билиглери-биле харылзаа тудары	<p>- Чөөн чүк улузунуң календарын ёзугаар он ийи чыл дугайында чүү деп темага өөрөнгөн бис?</p> <p>-Тыва улустуң чыл санаашкынын ёзугаар 12 чылдың аттарын адаар.</p>	<p>а)."Күскениң чылга киргени" деп тоолчургу чугаага,класстан дашкаар номчулга кичээлинге Шоома Даржайның "Чылга кирген амытаннар" деп шүлүүнге өөрөнгөн.</p> <p>б) Шупту 12 чыл:</p> <p>1) Күске</p> <p>2)Инек</p> <p>3)Пар</p> <p>4)Тоолай</p> <p>5)Улу</p> <p>6)Чылан</p> <p>7)Аът</p> <p>8)Хой</p> <p>9) Мечи</p>	<p>1) Чаа немелде билиг алыр (познавательный):</p> <p>өөреникчилер даап бодап, угаап бодап билири, кандыг-ла бир чаа чүүлдү билип алыр деп сорулга тургустунуп кээри.</p> <p>2) Бот угланышкынныг (регулятивный):</p> <p>Кылыр чүүлүнге сорулганы салыр, өскертип билир; бодунуң харызын шын кылдыр эдиб билир (самокорекция) чугула айтырыгны тургузуп, даап бодаашкынын илередип, логиктиг сайгарылгаларны кылып, бадыткалдарны кылып, тып билир.</p>

		10)Дагаа 11)Ыт 12)Хаван.	3)Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные): Тус айтырыг бүрүзүнгө бодунуң бодалын, туружун тода, шын, харылзаалыг кылдыр илередип билир. Чугаа этикедин сагыыр.
IV.Чаа теманын тайылбыры. Билиг-мергежилди, чаңчылдарны сайзырадыры Чаа теманың тайылбыры. 1.Ном-биле ажыл. 2.Айтырыг-харыы. 3.Проблемалыг айтырыг? 4.Өске эртемнер-биле харылзаа.	Самбырада тода, чараш кылдыр бижип каан теманы номчуп көргөш, мурнувуста кандыг сорулгалар тургустунганын билип ап болур бис бе?	Уругларның сорулга тургузары. (аразында сүмележип болур)	1)Чаа немелде билиг алыр (познавательный): Чаа чүүлдү шиңгээдип,тодарадып, тып, бадыткап билир. Алган медээден кол чүүлдү бодунга билип ап шыдаар. Долгандыр турар хүрээлелди база социумну билип алыры-биле янзы-бүрү аргаларны ажыглаар, дуржулга солчуру, киржири, төлөвилел тургузары, чогаадыкчы ажылдарны чорудары. 2) Бот угланышкынныг (регулятивный): Бодунуң билбес чүүлдерин медереп билир, ону чедип алыр дээш кызар; кылыр чүүлдерин боду планнап билир, план аайы-биле ажылдаар. 3) Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные): Чугааның утказын билип алыры, дыңнап алган чүүлүн кыска азы делгеренгей дамчыдып билир. Сөзүглелдин утка талазы-биле
	-Чылда кирген амытаннардан кандыг дириг амытаннар Тывада чурттавайн турарыл?	Тывада чурттавайн турар дириг амытаннар: Пар,Улу, Мечи.	
	Улу деп дириг амытан бар бе? Бар болза, ол кайда, кайы чуртта барыл?	Улу деп дириг амытан чок, ол тоолдар болгаш тоолчургу чугааларда бар.	
	Тоолай, Мечи деп сөстөрнүң синонимнери чүл?	Тоолай деп сөстүң синонимнери Кодан, Койгун, Мечи деп сөстүң синоними Сарбашкын, Кижиг-Бүрүс.	
	С. Молдурганың "Амытаннар чылы" деп шүлүүнде азырал дириг амытаннарны адаар.	С. Молдурганың "Амытаннар чылы" деп шүлүүнде азырал дириг амытаннар: инек, тоолай, аът, хой, дагаа, хаван.	
	Тыва улустуң чеди чүзүн малының санынче кирип турар азырал амытаннарны адаңар.	Тыва улустуң чеди чүзүн малының санынче кирип турар азырал амытаннар: аът, иви, инек, өшкү, сарлык, теве, хой.	
	Тыва улустуң тос чүзүн малының санынче немей кандыг азырал	Тыва улустуң тос чүзүн малының санынче немей ыт, элчиген кирип	

Амыдырал-биле холбаа.	амытаннар кирип турарыл?	турар.	болгаш уран-чечен
	Шүлүкте 12 чылдан тыва улустун чеди чүзүн малының санынче кирип турар азырал амытаннарны адап көрүңерем.	Оларның аразында тыва улустун чеди чүзүн малынын санынче кирип турар азырал амытаннар: инек, аът, хой	сайгарылгазын кылыр. Айтырыгны дыңнап, аңаа шын харыылап билир. Номчулганың янзы-бүрү аргаларын ажыглап билир (улуг-каралап, чүгүртү ханылап номчуур д.о.ө.) Бодалын дамчыдып билир. Таблица, схема, кысказы-биле чугула медээ бээр аргаларны ажыглаар. Словарьлар, энциклопедиялар, интернет-биле ажылдап билир.
	12 чылдың аразында кайы амытан кижиге бир дугаар азырал амытан болганыл? Кымның ада-иезиниң, төрелдериниң аалында кандыг азырал амытаннар барыл? Он ийи чылдың аразында кайы амытан кижиге бир дугаар азырал амытан болганыл?	Уругларның харыызы.	1) Чаа немелде билиг алыр (познавательный):
Морфемниг сайгарылга.	Дараазында азырал амытаннар аттарынга чогаадылга кожумактарын немеп, мергежил илередир сөстөр тургузар: иви, хой, аът деп чүве адынга чогаадылга кожумаа немеп болур бе?	Иви-ивижи, хой-хойжу. Аътчы деп мергежил чок, чылгычы деп мергежил бар.	Бадыткаан азы шын эвес бодалдарга шын харыы бээр тезистерни (харыыларны) ажыглап (тып) билир, янзы-бүрү литературадан, интернет четки-леринден херек материалдарны тывар, номчулганың сорулгаларын медресеп билир.
	Бөлүк аъттарны чүү дээр?	Бөлүк аъттарны чылгы дээр.	2) Бот угланышкынныг (регулятивный):
Словарылыг ажыл.	Малчын деп кымыл?	Уругларның харыызы.	Ажылынга үнелелди берип шыдаар, тыптып келген бергелерниң үнген дөзүн тодарадып, оларны шийтпирлээр аргаларны тывар.
	Малчын - мал малдап турар кижиге, кадарчы (ТДТС: 2011: 327, чуруу).	Өөреникчилер словарь кыдырааштарынга бижиир.	3) Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные):
	Кымның ада-иези, кырган-ава, кырган-ачазы малчыннап турарыл?	Уругларның харыызы.	Аас болгаш бижимел чугааны
	Силер малчыннарны кандыг кижилер деп бодаар силер?	Өөреникчилерниң харыызы.	
	Мал-маган дугайында билир	Уругларның харыызы	

	үлегер домактарыңарны чугаалаңар.	Ыт кижиге бир дугаар азырал амытан болган	билип алып. Айтырыгны дыңнап, аңаа шын харыылап билир.
	Кымның бажыңында ыт барыл, ыдыңарның ады чүл?	Мишка, Көстүк.....	
	1) Дуюг (ТДТС: 2003: 520).	Дуюглуг-дуюу бар. Дуюглуг мал: аът, инек.	
	2) Диис деп сөстүң синонимнерин тывар.	Моортай-мый-ыт	
	3) Далчыр деп сөстүң утказы.	Хыйыр карактыг.	
	4) Кижиге төрө деп сөстүң утказы.	Кижиге төрөлгөтөн бүгү кижилер.	
	5) Сарыыл. (ТДТС: 2011: 650)	Сарыыл. Кижиниң чүвени бодап, түңнел кылып шыдаар аргалыы, угаан. Сарыылдыг. Сарыылы бар, угаанныг.	
	6) Чиңзе. Эрги Тывага дүжүметтиң эргезин көргүскен демдээ. (ТДТС: 2003: 525)	Дүжүмет (ъ), төөгү. Революция мурнунда Тывага турган ортумак эрге-дужаалдыг кижиге.	
	7) Одага. (ъ), төөгү. Дүжүметтиң эрге-дужаалын көргүзер оваадайның соонда чыпшыр илип каан алдын-доос кудуруунуң чүглери.	Уругларның харыызы	
	8) Кошкул деп сөстүң утказы.	Эт-сеп, өңчү-хөрөңги, мал-маган, акша.	
	9) Көгээржик деп сөстүң утказы.	Хөмден кылган, боску тар суук чүве кудар сава.	
	10) Эрбенниг деп сөстүң утка	Багай, кадыг (синонимнери).	

V.Кадыкшылгаминутазы. (хөгжүмнүг үделгелиг).	Башкы хөгжүмнүг үделгелиг сула шимчээшкинни кылдырар.	Уруглар башкызы-биле сула шимчээшкинни кылыр.	Уругларның бот-идепкейлиг чоруу, бот-башкарылгазы, боду чаа чүүлдү тып билири, шиңгээдип алыры.
VII.Өске эртемнер-биле харылзаазы.	Орус чогаал кичээлинге 12 чылга хамаарышкан кандыг чогаалдар өөрөнгөн силер?	5 класска орус чогаал кичээлинге К. Паустовскийниң "Заяьи лапы" тоолай дугайында, Иван-Крестьянский сын и чудо-юдо" деп тоолда улу, "Константин Паустовскийниң "Тёплый хлеб" аът дугайында, Антон Погорельскийниң "Чёрная курицаили подземные жители" дагаа дугайында, Иван Тургеневтиң "Муму", А.С. Пушкинниң "Сказка о мертвой царевне и семи богатырях" деп тоолунда ыт дугайында, Иван Крыловтуң "Свинья под дубом" деп баснязында хаван дугайында өөрөнгөн бис.	Бот-хуузунуң БӨА азы УУД. Улус мурнунга үзүндүлөрни номчуп арны чазыгар. Эштериниң харыыларын үнелеп, демдек салып болур.
VI. Кичээлдиң түңнели.	Бо чыл чүү чылыл, бо чылды Тыва Республикада кандыг чыл кылдыр чарлааныл? Амытан бүрүзүнүң онзагай аажы-чаңын, тускай шынарларын уругларның билип алганын айтырар. (Слайдылар). 1) Күске 2)Инек 3) Пар	Уругларның харыызы. 1) Күске-кажар, оптуг, кайгал, кызымак. 2) Инек- бүдүштүг, туруштуг, щыңгы. 3) Пар- амыдыралчы, угаанныг, эскериичел? 4)Тоолай- топтуг, чөптүг, чымчак. 5) Улу- орлан, тура-соруктуг,	1)Чаа немелде билиг алыр (познавательный): Бадыткаан азы шын эвес бодалдарга шын харыы бээр тезистерни (харыыларны) ажыглап (тып) билир, янзы-бүрү литературадан, интернет четкилеринден херек материалдарны тывар, номчулганың сорулгаларын

	4) Тоолай 5) Улу. 6)Чылан 7)Аът 8) Хой 9) Мечи 10) Дагаа 11)Ыт 12)Хаван	шоваа. 6) Чылан- бодамчалыг, чоргаар, эрес-кашпагай. 7) Аът-ажылчын, кедилиг, ээзинге бердинген. 8) Хой-бүзүрелдиг, сагыш-човаачал, томаанныг. 9) Мечи-илби-шидилиг, хөглүг, эш-өөрзүрек. 10) Дагаа-сагынгыр, тодуг-догаа, экииргек. 11)Ыт-буянныг, шиитпирлиг, шынчы. 12)Хаван-аштыг-чемниг, маажым, шыдамык.	медереп билир. 2) Бот угланышыкынныг (регулятивный): Ажылынга үнелелди берип шыдаар, тыптып келген бергелерниң үнген дөзүн тодарадып, оларны шиитпирлээр аргаларны тывар. 3)Харылзаа тудуп, чугаалажып билири (коммуникативные): Аас болгаш бижимел чугааны сайзырар. Айтырыгны дыңнап, аңаа шын харыылап билир.
VII. Бажыңга онаалга.	1."Мээң ынак дириг амытаным" деп темага кыска чогаадыг бижиир. 2.Шүлүкке хамаарышкан чуруктар чуруур. 3.Амытаннар чылынга төлевилел.	Уруглар онаалганы алгаш, демдеглээр.	Бот угланышыкынныг (регулятивный): Кичээлдиң азы онаалгаларның сорулгаларын хүлээп, аңаа дүүштүр ажылдаар.
VIII. Рефлексия.	Кичээлге түңнел-рефлексия.	Төгериктер-биле ажыл.	Бот-хуузунуң БӨА азы УУД. Улус мурнунга үзүндүлерни номчуп арны чазыгар. Эштериниң харыыларын үнелеп, демдек салып болур.
IX.Демдектер салыры.	Тайылбырлап тургаш, салыр.	Уруглар дневниктеринге салдырар.	Боттарынга үнелел бээр.